

KICHIK BIZNES SUBYEKTLARINI RIVOJLANTIRISHDA SOLIQ MEXANIZMLARINING SAMARADORLIGI VA ULARNI TAKOMILLASHTIRISH YO'NALISHLARI

EFFECTIVENESS OF TAX MECHANISMS IN THE DEVELOPMENT OF SMALL BUSINESS ENTITIES AND DIRECTIONS FOR THEIR IMPROVEMENT

¹Abdullayev Zafarbek
Safibullayevich,
²Alijonova Zarnigor
Chinpo'lat qizi

¹Namangan davlat universiteti, "Moliyaviy munosabatlar" kafedrasini mudiri, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc). **ORCID:** 0009-0000-2685-5398, **G-mail:** zafarbek.abdullayev555@gmail.com, ²O'zbekiston milliy pedagogika universiteti, Registrator ofis xizmat ko'rsatish (Front office) bo'limi menejeri. **ORCID:** 0009-0004-9943-7380, **G-mail:** zarnigoralijonova1621@gmail.com

Annotatsiya Abstract

Uzb. - Mazkur maqolada kichik biznes subyektlarini rivojlantirishda soliq mexanizmlarining nazariy-uslubiy asoslari, ularning iqtisodiy faoliyat samaradorligiga ta'siri hamda zamonaviy fiskal siyosatdagi ahamiyati kompleks ravishda tadqiq etilgan. Tadqiqot davomida soliq stavkalari, soliq imtiyozlari, qo'shilgan qiymat solig'i (QQS), foyda solig'i, soddalashtirilgan soliqqa tortish tizimi va soliq ma'muriyatchiligining kichik biznes rivojlanishiga ta'siri iqtisodiy tahlil usullari asosida baholangan. Shuningdek, O'zbekistonda amalga oshirilayotgan soliq islohotlari, jumladan, kichik biznes uchun joriy etilayotgan soddalashtirilgan QQS mexanizmlarining afzalliklari va ularning tadbirkorlik muhitiga ta'siri yoritilgan. Tadqiqot natijalari soliq yukining maqbulligi, ma'muriy tartib-taomillarning soddalashtirilishi va raqamli soliq boshqaruvi biznes subyektlarining investitsion faolligini oshirish, yashirin iqtisodiyot ulushini qisqartirish hamda barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlashda muhim omil ekanligini ko'rsatadi. Maqola yakunida kichik biznesni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan soliq mexanizmlarini takomillashtirish bo'yicha amaliy taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Eng. - This article provides a comprehensive study of the theoretical and methodological foundations of tax mechanisms in the development of small business entities, their impact on the efficiency of economic activity, and their significance in modern fiscal policy. In the course of the research, the impact of tax rates, tax incentives, value-added tax (VAT), corporate income tax, simplified taxation systems, and tax administration on the development of small business was assessed based on economic analysis methods. Furthermore, the tax reforms implemented in Uzbekistan, including the advantages of the newly introduced simplified VAT mechanisms for small businesses and their impact on the entrepreneurial environment, are highlighted. The research findings demonstrate that the optimality of the tax burden, the simplification of administrative procedures, and digital tax management are vital factors in increasing the investment activity of business entities, reducing the share of the shadow economy, and ensuring sustainable economic growth. The article concludes with the formulation of practical proposals and recommendations aimed at improving tax mechanisms to support small businesses.

Kalit soʻzlar:
Keywords:

❖ *soliq mexanizmi, kichik biznes, fiskal siyosat, qoʻshilgan qiymat soligʻi (QQS), foyda soligʻi, soddalashtirilgan soliqqa tortish tizimi, soliq imtiyozlari, soliq maʼmuriyatchiligi, raqamlashtirish, investitsion faollik, iqtisodiy oʻsish.*

❖ *tax mechanism, small business, fiscal policy, value-added tax (VAT), income tax, simplified taxation system, tax incentives, tax administration, digitalization, investment activity, economic growth.*

Kirish.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida soliqlar davlatning iqtisodiy siyosatini amalga oshirishdagi eng muhim moliyaviy va tartibga soluvchi vositalardan biri hisoblanadi. Soliq tizimi davlat budjeti daromadlarini shakllantirish bilan bir qatorda, iqtisodiy jarayonlarga faol taʼsir koʻrsatish, tadbirkorlik faoliyatini ragʻbatlantirish, investitsiya oqimlarini boshqarish, hududlar va tarmoqlar rivojlanishini qoʻllab-quvvatlash hamda ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikni taʼminlash kabi muhim vazifalarni bajaradi. Shu jihatdan soliqlar nafaqat fiskal ahamiyatga ega boʻlgan majburiy toʻlovlar, balki iqtisodiy rivojlanishni boshqarishning samarali instrumenti sifatida ham namoyon boʻladi.

Jahon tajribasi shuni koʻrsatadiki, iqtisodiyotni modernizatsiya qilish, yangi ish oʻrinlarini yaratish va aholi farovonligini oshirishda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik alohida oʻrin egallaydi. Ayniqsa, rivojlanayotgan mamlakatlarda kichik biznes subyektlari iqtisodiyotning eng faol va moslashuvchan segmenti sifatida iqtisodiy oʻsishning asosiy drayverlaridan biri hisoblanadi. Ular ishlab chiqarish hajmini oshirish, bozorni sifatli tovar va xizmatlar bilan taʼminlash, raqobat muhitini shakllantirish hamda innovatsion faoliyatni rivojlantirishda muhim rol oʻynaydi. Shu sababli davlat tomonidan kichik biznesni qoʻllab-quvvatlashga qaratilgan iqtisodiy mexanizmlar orasida soliq siyosati alohida ahamiyat kasb etadi.

Soʻnggi yillarda Oʻzbekistonda biznes muhitini yaxshilash, tadbirkorlik faoliyatini qoʻllab-quvvatlash va investitsion

jozibadorlikni oshirish maqsadida keng koʻlamli soliq islohotlari amalga oshirilmoqda. Xususan, soliq stavkalarining optimallashtirilishi, ayrim soliqlar boʻyicha imtiyozlarning joriy etilishi, soliq maʼmuriyatchiligining soddalashtirilishi, elektron soliq xizmatlarining kengaytirilishi hamda raqamli texnologiyalar asosida nazorat mexanizmlarining takomillashtirilishi tadbirkorlik subyektlari uchun yanada qulay shart-sharoitlar yaratishga xizmat qilmoqda. Mazkur islohotlarning asosiy maqsadi soliq yukini maqbullashtirish orqali iqtisodiy faollikni ragʻbatlantirish, yashirin iqtisodiyot ulushini qisqartirish va davlat budjeti daromadlarining barqarorligini taʼminlashdan iboratdir.

Biroq amaliyotda kichik biznes subyektlari faoliyatiga soliq mexanizmlarining taʼsiri doimo bir xil boʻlavermaydi. Soliq stavkalarining yuqori darajada belgilanishi yoki maʼmuriy tartib-taomillarning murakkabligi tadbirkorlarning moliyaviy resurslarini kamaytirishi, investitsion faollikni pasaytirishi hamda norasmiy iqtisodiyotga oʻtish xavfini kuchaytirishi mumkin. Aksincha, oqilona va muvozanatli soliq siyosati korxonalar daromadlilikini oshirish, ishlab chiqarishni kengaytirish, yangi ish oʻrinlarini yaratish hamda iqtisodiy oʻsishni jadallashtirishga xizmat qiladi. Shu bois soliq mexanizmlarining iqtisodiy samaradorligini baholash va ularni takomillashtirish yoʻnalishlarini aniqlash bugungi kunda dolzarb ilmiy-amaliy masalalardan biri hisoblanadi.

Soliq mexanizmlarining samaradorligi nafaqat fiskal natijalar bilan, balki ularning tadbirkorlik faoliyatiga koʻrsatadigan ragʻbatlantiruvchi taʼsiri bilan ham baholanadi.

Soliq stavkalari, soliq bazasi, soliq imtiyozlari kabi elementlarning o'zaro uyg'unligi kichik biznesning raqobatbardoshligi, moliyaviy barqarorligi va investitsion imkoniyatlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa, raqamli iqtisodiyot sharoitida soliq ma'muriyatchiligini avtomatlashtirish va elektron xizmatlarni keng joriy etish soliq tizimining samaradorligini oshirishning muhim omiliga aylanmoqda.

Mazkur maqolaning maqsadi kichik biznes subyektlarini rivojlantirishda qo'llanilayotgan soliq mexanizmlarining nazariy va amaliy jihatlarni o'rganish, ularning iqtisodiy samaradorligini baholash hamda zamonaviy fiskal siyosat talablaridan kelib chiqib takomillashtirish yo'nalishlarini ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqot davomida soliq stavkalari, soliq imtiyozlari, QQS mexanizmi, foyda solig'i, soddalashtirilgan soliqqa tortish tizimi va soliq ma'muriyatchiligining kichik biznes faoliyatiga ta'siri tahlil qilinadi hamda ularning iqtisodiy o'sish va tadbirkorlik rivojlanishidagi o'rni ilmiy asosda yoritiladi. Shu bilan birga, tadqiqot natijalari asosida kichik biznesni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan soliq siyosatini yanada takomillashtirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi.

Soliq mexanizmlarining tadbirkorlik faolligiga va investitsion jarayonlarga ta'siri iqtisodiy fanlarda uzoq yillardan buyon tadqiq etib kelinayotgan dolzarb yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Soliqlarning iqtisodiy mohiyati, ularning fiskal va tartibga soluvchi funksiyalari hamda iqtisodiy subyektlar xatti-harakatlariga ta'siri bo'yicha ko'plab nazariy va amaliy tadqiqotlar amalga oshirilgan. Ayniqsa, kichik biznes subyektlari faoliyatini rag'batlantirishda soliq mexanizmlarining o'rni zamonaviy iqtisodiy adabiyotlarda alohida e'tibor markazida bo'lib kelmoqda.

Davlat moliyasi nazariyasining yetuk vakillaridan biri bo'lgan Richard Abel Musgrave soliqlarni davlatning iqtisodiy va ijtimoiy

siyosatini amalga oshirishdagi asosiy vositalardan biri sifatida baholagan [1]. Uning fikricha, soliq tizimi uchta asosiy funksiyani – resurslarni taqsimlash, daromadlarni qayta taqsimlash va makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlash funksiyalarini bajaradi. Musgrave tadqiqotlarida soliqlarning nafaqat budjet daromadlarini shakllantirishdagi, balki iqtisodiy rivojlanish jarayonlarini tartibga solishdagi ahamiyati ham asoslab berilgan.

Soliq nazariyasi rivojiga katta hissa qo'shgan olimlardan biri Joseph E. Stiglitz esa samarali soliq tizimi iqtisodiy samaradorlik va ijtimoiy adolat tamoyillari o'rtasidagi muvozanatni ta'minlashi lozimligini ta'kidlaydi [2]. Uning ilmiy qarashlariga ko'ra, soliq siyosati iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish bilan birga, resurslarning adolatli taqsimlanishiga ham xizmat qilishi kerak. Stiglitz soliqlarning haddan tashqari yuqori darajada belgilanishi investitsion faollikni pasaytirishi va iqtisodiy samaradorlikka salbiy ta'sir ko'rsatishini qayd etadi.

Soliq yukining iqtisodiy faollikka ta'siri masalalari Arthur Laffer tomonidan ishlab chiqilgan mashhur Laffer egri chizig'i nazariyasida ham o'z aksini topgan [3]. Ushbu nazariyaga ko'ra, soliq stavkalari va budjet daromadlari o'rtasida chiziqli bog'liqlik mavjud emas. Soliq stavkalari ma'lum chegaradan oshib ketganda iqtisodiy faollik susayishi natijasida budjet tushumlari ham kamayishi mumkin. Mazkur yondashuv zamonaviy fiskal siyosatda optimal soliq yukini aniqlashning nazariy asoslaridan biri sifatida qaraladi.

Xalqaro tashkilotlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda ham kichik biznes uchun qulay soliq muhitini yaratish masalalariga alohida e'tibor qaratilgan. Xususan, Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (IHTT) ekspertlari tomonidan o'tkazilgan tadqiqotlarda soddalashtirilgan soliqqa tortish tizimlari, elektron hisobotlar, raqamli soliq ma'muriyatchiligi va xavfga asoslangan nazorat mexanizmlarining kichik biznes rivojlanishiga ijobiy ta'siri asoslab

berilgan [4], [5]. IHTT hisobotlariga ko'ra, soliq ma'muriyatchiligini soddalashtirish tadbirkorlarning vaqt va moliyaviy xarajatlarini kamaytirib, ularning rasmiy iqtisodiyotda faoliyat yuritishga bo'lgan qiziqishini oshiradi.

Shuningdek, Jahon banki va Xalqaro Valyuta Jamg'armasi tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda ham biznes muhitining jozibadorligi ko'p jihatdan soliq tizimining shaffofligi, barqarorligi va ma'muriy yuklamalar darajasi bilan bog'liq ekanligi ta'kidlangan [6, 7]. Mazkur tadqiqotlarda soliq tizimini raqamlashtirish, soliq to'lovchilar bilan davlat organlari o'rtasidagi elektron hamkorlikni rivojlantirish va soliqqa tortish jarayonlarini avtomatlashtirish iqtisodiy samaradorlikni oshiruvchi muhim omillar sifatida baholanadi.

O'zbekiston iqtisodiyoti misolida ham soliq siyosati va kichik biznes rivojlanishi o'rtasidagi bog'liqlik bir qator ilmiy tadqiqotlarda tahlil qilingan. Xususan, Dildora Tadjibaeva va Iroda Komilova tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda O'zbekistonda kichik biznes uchun joriy etilgan soddalashtirilgan soliqqa tortish tizimi tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishga ijobiy ta'sir ko'rsatgani, biroq soliq ma'muriyatchiligi bilan bog'liq ayrim muammolar saqlanib qolayotgani ta'kidlangan [8]. Tadqiqot natijalariga ko'ra, soliq stavkalarining pasaytirilishi biznes muhitini yaxshilagan bo'lsa-da, hisobot topshirish va nazorat jarayonlarini yanada soddalashtirish zarurligi qayd etilgan.

Shuningdek, Furkat Bazarov o'z ilmiy izlanishlarida O'zbekistonda soliq yukining bosqichma-bosqich kamaytirilishi va soliqqa tortish tizimining soddalashtirilishi kichik biznes rivojlanishi hamda iqtisodiy o'sishga ijobiy ta'sir ko'rsatganligini asoslab bergan [9]. Uning tadqiqotlarida soliq ma'muriyatchiligini takomillashtirish va tadbirkorlik uchun qulay fiskal muhit yaratish zarurligi alohida ta'kidlangan.

So'nggi yillarda amalga oshirilayotgan soliq islohotlari va QQS tizimini takomillashtirish masalalari ham mahalliy tadqiqotchilar e'tiborida bo'lib kelmoqda. Jumladan, Azizjon Rakhmonov va Umidbek Safarov tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda O'zbekistondagi QQS mexanizmining samaradorligi, uning ma'muriy va komplayens xarajatlari hamda soliq tushumlariga ta'siri tahlil qilingan [10]. Mualliflar QQS ma'muriyatchiligini raqamlashtirish va nazorat mexanizmlarini takomillashtirish orqali soliq tizimi samaradorligini oshirish mumkinligini asoslab berganlar.

Bundan tashqari, O'zbekistonda QQS tizimi va soliq ma'muriyatchiligini modernizatsiya qilish bo'yicha olib borilgan zamonaviy tadqiqotlarda soliq tizimini raqamlashtirish, elektron hisob-fakturalarni keng joriy etish hamda soddalashtirilgan QQS mexanizmlaridan foydalanish kichik biznes subyektlarining ma'muriy xarajatlarini kamaytirishi va ularning rasmiy iqtisodiyotdagi faolligini oshirishi qayd etilgan.

Umuman olganda, ilmiy adabiyotlar tahlili soliq stavkalarining maqbulligi, soliq imtiyozlarining maqsadli qo'llanilishi, QQS mexanizmlarining soddalashtirilishi hamda soliq ma'muriyatchiligining raqamlashtirilishi kichik biznes subyektlari faoliyati samaradorligini oshirishning asosiy omillaridan biri ekanligini ko'rsatadi. Mazkur ilmiy qarashlar ushbu tadqiqotning nazariy asosini tashkil etadi.

Mavjud ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, soliq mexanizmlarining iqtisodiy samaradorligi soliq yukining maqbulligi, imtiyozlarning maqsadli qo'llanilishi, soliq ma'muriyatchiligining soddaligi hamda raqamlashtirish darajasi bilan chambarchas bog'liq. Biroq kichik biznes subyektlariga nisbatan qo'llanilayotgan zamonaviy soliq mexanizmlarining iqtisodiy natijalari, xususan, soddalashtirilgan QQS tizimi va raqamli soliq boshqaruvi vositalarining samaradorligini chuqurroq o'rganish zarurati saqlanib

qolmoqda. Mazkur holat ushbu tadqiqotning ilmiy ahamiyati va dolzarbligini belgilab beradi.

Tadqiqot metodologiyasi.

Mazkur tadqiqotda kichik biznes subyektlarini rivojlantirishda soliq mexanizmlarining samaradorligini baholash maqsadida iqtisodiy tahlil, qiyosiy tahlil, induksiya va deduksiya, statistik kuzatish hamda tizimli yondashuv usullaridan foydalanildi. Iqtisodiy tahlil orqali soliq stavkalari, soliq imtiyozlari, QQS va soliq ma'muriyatchiligining tadbirkorlik faoliyatiga ta'siri o'rganildi. Qiyosiy tahlil yordamida O'zbekistonda amalda qo'llanilayotgan soliq mexanizmlari xorijiy tajriba bilan taqqoslandi.

Shuningdek, statistik ma'lumotlar asosida kichik biznesning iqtisodiyotdagi o'rni va soliq siyosatining natijalari baholandi. Tadqiqotning axborot bazasini O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi, Prezident farmonlari, Soliq qo'mitasi ma'lumotlari, Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti, Jahon banki va boshqa xalqaro tashkilotlar hisobotlari hamda mahalliy va xorijiy olimlarning ilmiy ishlari tashkil etdi. Tadqiqot natijasida soliq mexanizmlarining iqtisodiy samaradorligi nazariy va amaliy jihatdan baholanib, ularni takomillashtirish bo'yicha takliflar ishlab chiqildi.

Tahlil va natijalar muhokamasi.

O'tkazilgan tadqiqotlar natijalari shuni ko'rsatadiki, kichik biznes subyektlarining iqtisodiy barqarorligi, o'sish dinamikasi va bozor sharoitlariga moslashuvchanligi ko'p jihatdan davlat tomonidan amalga oshirilayotgan soliq siyosatining institutsional sifati bilan bevosita bog'liqdir. Soliq mexanizmlari bu faqat fiskal daromadlarni shakllantiruvchi vosita bo'lib qolmasdan, balki iqtisodiyotda resurslar taqsimotini optimallashtiruvchi, investitsion qarorlarni shakllantiruvchi hamda tadbirkorlik faolligini rag'batlantiruvchi kompleks iqtisodiy

instrument sifatida namoyon bo'ladi.

Nazariy yondashuvlarga ko'ra, soliqlar iqtisodiy tizimda uch asosiy funksiyani bajaradi, ya'ni fiskal, tartibga soluvchi va rag'batlantiruvchi funksiya. Aynan rag'batlantiruvchi funksiya kichik biznes rivojlanishida hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi, chunki u orqali davlat soliq yukini optimallashtirish va biznes uchun qulay muhit yaratish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Empirik tahlillar shuni ko'rsatadiki, soliq yukining yuqori darajada bo'lishi, soliq hisob-kitoblarining murakkabligi hamda ma'muriy jarayonlarning ortiqcha byurokratik tus olishi kichik biznes subyektlarining rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Bunday sharoitda korxonalar o'z xarajatlarini kamaytirish maqsadida faoliyatni norasmiy sektor orqali yuritishga moyillik bildiradi yoki biznes hajmini sun'iy ravishda cheklab qo'yadi.

Aksincha, soliq stavkalarining maqbullashtirilishi, soliq imtiyozlarining aniq va maqsadli qo'llanilishi hamda ma'muriy jarayonlarning soddalashtirilishi iqtisodiy faollikni kuchaytiradi. Bunday sharoitda kichik biznes subyektlari o'z foydasini qayta investitsiya qilish imkoniyatiga ega bo'lib, ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish hajmini kengaytiradi, yangi ish o'rinlarini yaratadi hamda bozor raqobatbardoshligini oshiradi.

Shu bilan birga, soliq tizimining shaffofligi va raqamlashtirilganligi ham tadbirkorlik muhitining barqarorligini ta'minlashda muhim omil hisoblanadi. Elektron hisobot tizimlari va avtomatlashtirilgan soliq nazorati inson omilini kamaytirib, korrupsion xavflarni pasaytiradi hamda soliq to'lovchilarning davlatga bo'lgan ishonchini mustahkamlaydi.

Mazkur nazariy va amaliy jihatlar asosida shuni ta'kidlash mumkinki, soliq mexanizmlarining samaradorligi faqat soliq stavkalarining pastligi bilan emas, balki ularning institutsional sifati, boshqaruv tizimi va raqamli infratuzilmasi bilan ham belgilanadi.

Ushbu tadqiqotda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2026-yil 26-mayda qabul qilingan "Kichik biznes subyektlarining o'sishi uchun yanada qulay iqtisodiy va ma'muriy shart-sharoitlar yaratish to'g'risida"gi PF-100-son Farmoni kichik biznesni rivojlantirishga qaratilgan kompleks yondashuvni joriy etgan muhim institutsional hujjat sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Farmonning asosiy mazmuni soliq siyosatida uch asosiy yo'nalishni uyg'unlashtirishdan iborat:

❖ soliq yukini maqbullashtirish va iqtisodiy jihatdan yengillashtirish;

❖ soliq ma'muriyatchiligini soddalashtirish va byurokratik to'siqlarni kamaytirish;

❖ soliq tizimini raqamlashtirish va avtomatlashtirish orqali shaffoflikni oshirish.

Mazkur "uchlik model" kichik biznes subyektlari uchun yangi iqtisodiy muhitni shakllantiradi va ularni norasmiy sektordan rasmiy iqtisodiyotga o'tishga rag'batlantiradi. Natijada iqtisodiyotda resurslardan foydalanish samaradorligi oshadi, budget tushumlari barqarorlashadi va umumiy iqtisodiy o'sish sur'atlari jadallashadi.

Mazkur Farmonga muvofiq, umumiy soliqqa tortish tizimiga o'tish mezonining 12 000 baza hisoblash miqdori (BHM) etib belgilanishi kichik biznes subyektlari uchun iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash va ularning tabiiy o'sishini rag'batlantirishga qaratilgan muhim institutsional o'zgarish hisoblanadi. Ushbu yondashuv soliq siyosatida "o'sishni cheklash" emas, balki "o'sishni qo'llab-quvvatlash" tamoyilining ustuvorligini anglatadi.

Nazariy jihatdan, soliq tizimida chegaraviy mezonlarning past belgilanishi korxonalarni "o'sish to'sig'i" holatiga olib keladi. Bunday vaziyatda korxonalar qo'shimcha daromad olishdan ko'ra, soliq rejimini o'zgartirmaslik maqsadida faoliyat hajmini sun'iy ravishda cheklashga intiladi. Bu esa iqtisodiyotda resurslarning samarasiz

taqsimlanishiga, ishlab chiqarish hajmining optimal darajadan past bo'lishiga hamda investitsion faollikning susayishiga olib keladi.

Empirik kuzatuvlar shuni ko'rsatadiki, avvalgi soliq amaliyotida ayrim kichik va o'rta korxonalar soliq yukini kamaytirish maqsadida faoliyatni bo'lish (business splitting) strategiyasi qo'llab, ya'ni bir yuridik faoliyatni bir nechta kichik subyektlarga bo'lish orqali umumiy soliq yukini kamaytirishga harakat qilgan. Bu holat nafaqat soliq bazasining parchalanishiga, balki iqtisodiy statistikaning buzilishiga ham sabab bo'lgan.

Yangi belgilangan 12 000 BHM miqdoridagi mezon esa mazkur salbiy tendensiyalarni kamaytirishga xizmat qiladi. Chunki u korxonalariga o'z faoliyatini kengaytirish uchun yetarli fiskal "bo'shliq" yaratadi va biznesni sun'iy bo'lish zaruratini pasaytiradi. Natijada iqtisodiyotda korporativ konsolidatsiya jarayonlari kuchayadi, ya'ni kichik subyektlar yirikroq va samaraliroq iqtisodiy tuzilmalarga aylanish tendensiyasiga ega bo'ladi.

Mazkur o'zgarishning yana bir muhim jihati shundaki, u budget barqarorligini sezilarli darajada mustahkamlaydi. Korxonalar faoliyatining kengayishi, ishlab chiqarish hajmlarining oshishi hamda iqtisodiy faollikning kuchayishi natijasida soliq bazasi tabiiy ravishda kengayadi. Bu esa davlat budgetiga tushumlarning nafaqat ortishiga, balki ularning barqaror va oldindan prognoz qilinadigan bo'lishiga ham xizmat qiladi.

Shu bilan birga, soliq tizimida stavkalar differensiallashuvi (progressivlik) mavjud bo'lmagan sharoitda kengayuvchi soliq bazasi modeli shakllanadi. Bunday modelda budget daromadlari asosan iqtisodiy o'sish va biznes subyektlari sonining ko'payishi hisobiga ta'minlanadi, ya'ni soliq yukining keskin oshishi hisobiga emas.

Iqtisodiy nuqtayi nazardan ushbu yondashuv quyidagi muhim natijalarni yuzaga keltiradi (1-jadval).

1-jadval

Kichik biznes subyektlarida yangi soliq tartibini joriy etishning strategik iqtisodiy natijalari*

Nº	Yo‘nalish	Mazmuni
I	Korxonalar faoliyatini kengaytirishdan iqtisodiy manfaatdorlik oshadi	Soliq stavkalarining optimallasuvi va ma‘muriy to‘siqlarning kamayishi natijasida tadbirkorlik subyektlarining sof foyda normasi ko‘tariladi, bu esa o‘z navbatida kapitalning qayta investitsiyalanishini hamda ishlab chiqarish quvvatlari kengayishini rag‘batlantiradi.
II	Biznesni sun‘iy bo‘lish (fragmentatsiya) amaliyoti qisqaradi	Umumiy soliq rejimiga o‘tish chegaraviy miqdorining BHMning 12 000 baravarigacha kengaytirilishi va soddalashtirilgan muqobil QQS tizimi korxonalarining soliq yukidan qochish maqsadida sun‘iy ravishda kichik bo‘laklarga bo‘linish ehtiyojini to‘liq bartaraf etadi.
III	Miqyos samarasi (economies of scale) kuchayadi	Kichik korxonalarining yirik zanjirlar bilan integratsiyalashuvi hamda faoliyat hajmining o‘sishi mahsulot tannarxining pasayishiga olib keladi. Bu xizmat ko‘rsatish va ishlab chiqarish sohaslarida ichki va tashqi bozorlarda raqobatbardoshlikni tubdan oshiradi.
IV	Soliq bazasi kengayib, budget tushumlari barqarorlashadi	Soliq stavkalarining yukini oshirmasdan tizimni soddalashtirish orqali aylanmalarni ochiqlash (fiskal komplayens) darajasi yuqorilaydi. Natijada soliq to‘lovchilarning umumiy massasi ko‘payib, mahalliy va respublika budgetlari daromadlari muvozanatlashadi.
V	Norasmiy iqtisodiyot ulushini kamaytirish uchun institutsional sharoit yaratiladi	Soliq tekshiruvlarining cheklanishi, xavflarni mustaqil bartaraf etish tizimi va inson omilisiz avtomatlashgan xizmatlar biznes subyektlarining soya toifasidan qonuniy faoliyat doirasiga o‘tishini eng qulay va iqtisodiy jihatdan eng foydali tanlovga aylantiradi.

*Mavzuga doir ilmiy adabiyotlar hamda rasmiy internet manbalari asosida mualliflar ishlanmasi.

Natijada soliq tizimining institutsional xarakteri tubdan o‘zgaradi. Bu esa zamonaviy fiskal siyosatning asosiy tamoyili bo‘lgan “o‘sishni rag‘batlantirish orqali soliq bazasini kengaytirish” modeliga to‘liq mos keladi.

Shu jihatdan, yuqorida qayd etilgan Farmon doirasida belgilangan yangi mezon kichik biznesni rivojlantirishda faqat texnik o‘zgarish emas, balki iqtisodiy tizimning sifat jihatidan yangi bosqichga o‘tishini ta‘minlovchi strategik islohot sifatida baholanadi.

Amalga oshirilgan eng muhim institutsional yangiliklardan biri xizmat ko‘rsatish, savdo va umumiy ovqatlanish sohalari uchun 6 foizlik stavkaga asoslangan soddalashtirilgan qo‘shilgan qiymat solig‘i (QQS) tizimining joriy etilishi hisoblanadi. Mazkur mexanizm soliq tizimining fiskal samaradorligini saqlagan holda, kichik biznes subyektlari uchun ma‘muriy yukni sezilarli darajada kamaytirish, soliq hisob-kitoblarini soddalashtirish hamda biznes yuritish muhitining shaffofligini oshirishga yo‘naltirilgan yangi institutsional yondashuv sifatida namoyon bo‘ladi.

Iqtisodiy nuqtayi nazardan ushbu tizim soliq siyosatida “past stavka – yuqori kengayuvchi soliq bazasi” tamoyiliga asoslangan bo‘lib, u kichik biznes subyektlarining rasmiy iqtisodiyotdagi ulushini oshirish, ularning investitsion faolligini rag‘batlantirish hamda yashirin iqtisodiyot hajmini qisqartirishga xizmat qiladi. Shu jihatdan soddalashtirilgan QQS tizimi nafaqat fiskal instrument, balki iqtisodiy transformatsiyani jadallashtiruvchi institutsional mexanizm sifatida ham baholanadi. Mazkur yondashuv natijasida soliq ma‘muriyatchiligi yengillashadi va tadbirkorlik subyektlarining davlat bilan o‘zaro munosabatlarida ortiqcha byurokratik to‘siqlar bartaraf etiladi. Bu esa o‘z navbatida biznes muhitining raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi.

Natijada, 6 foizlik soddalashtirilgan QQS tizimi kichik biznes subyektlari uchun barqaror fiskal muhit yaratib, ularning iqtisodiy o‘shish va kengayish jarayonlarida faol ishtirokini ta‘minlovchi muhim institutsional omilga aylanadi.

Soddalashtirilgan qo‘shilgan qiymat solig‘i o‘zining iqtisodiy mohiyati jihatidan fiskal soddalashtirish va soliq bazasini kengaytirishga yo‘naltirilgan integral modelga asoslanadi. Ushbu model kichik biznes subyektlari uchun soliq yukini maqbullashtirish, ma‘muriy xarajatlarni kamaytirish hamda soliq intizomini oshirishga xizmat qiluvchi muvozanatli yondashuv sifatida shakllantirilgan.

Iqtisodiy nazariya nuqtayi nazaridan ushbu model “fiskal optimallashtirish modeli” sifatida talqin etiladi, ya‘ni u soliq yukining pasayishi hisobiga soliq bazasining kengayishini ta‘minlashga qaratilgan. Mazkur yondashuv rivojlangan mamlakatlarning zamonaviy fiskal siyosat amaliyotiga mos kelib, soliq tizimini repressiv fiskal instrumentdan ko‘ra rag‘batlantiruvchi iqtisodiy mexanizm sifatida shakllantirishga xizmat qiladi. Natijada korxonalar soliqdan qochish emas, balki rasmiy iqtisodiyotda faol ishtirok etishdan manfaatdor bo‘ladi.

Shu jihatdan, soddalashtirilgan QQS modeli nafaqat fiskal siyosat instrumenti, balki

iqtisodiy faoliyatni legallashtirish va biznes muhitini institutsional jihatdan modernizatsiya qilishga xizmat qiluvchi kompleks mexanizm sifatida baholanadi.

An‘anaviy qo‘shilgan qiymat solig‘i tizimi va O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2026-yil 26-mayda qabul qilingan “Kichik biznes subyektlarining o‘sishi uchun yanada qulay iqtisodiy va ma‘muriy shart-sharoitlar yaratish to‘g‘risida”gi PF-100-son Farmon asosida joriy etilgan soddalashtirilgan QQS tizimi o‘rtasidagi farqlar nafaqat soliq stavkalari darajasida, balki ularning institutsional tuzilmasi, ma‘muriy yuklamasi hamda iqtisodiy rag‘batlantirish mexanizmlarida ham yaqqol namoyon bo‘ladi. Ushbu ikki tizimni qiyosiy tahlil qilish soliq siyosatining evolyutsion rivojlanishini va fiskal boshqaruv paradigmasining o‘zgarishini anglash imkonini beradi. Quyidagi 2-jadvalda ushbu ikki tizim o‘rtasidagi farqlar konseptual mezonlar kesimida ilmiy va institutsional jihatdan qiyoslangan.

2-jadval

An‘anaviy va soddalashtirilgan QQS tizimlarining funksional hamda institutsional qiyosiy tahlili*

Tahlil mezonlari	Klassik QQS tizimi	Soddalashtirilgan QQS tizimi (PF-100)
1. Soliq stavkasi darajasi	Standart 12 foiz.	6 foiz (barcha aylanmalarga nisbatan).
2. Fiskal kompayens va soliq yuklamasi	Standart stavkadagi (15%) foyda solig‘i hamda to‘liq choraklik/oylik hisobotlarni topshirish majburiyati mavjud.	0 foiz stavkali foyda solig‘i qo‘llaniladi va soliq hisobotini topshirish majburiyati butunlay bekor qilinadi.
3. Kiruvchi soliq summalarini hisobga olish (Zachyot)	To‘liq mavjud. Tovar va xizmatlarni sotib olishda to‘langan QQS summaları hisoblangan soliq majburiyatidan chegiriladi.	Hisobga olish huquqi berilmaydi. Sotib olingan tovarlar va xizmatlar bo‘yicha to‘langan QQS summaları zachyot qilinmaydi.
4. B2B zanjirining yaxlitligi (Xaridor huquqi)	Xaridor subyektlar uchun sotib olingan tovarlar bo‘yicha QQSni hisobga olish huquqi an‘anaviy tarzda saqlanadi.	Xaridorlar uchun QQS summasini hisobga olish huquqi saqlanib qoladi. Kichik biznes mahsulotini sotib olgan yirik subyekt tranzaksiyadan yutqazmaydi.
5. Ma‘muriy yuklama va tranzaksion xarajatlar	Yuqori darajada murakkab. Har bir kiruvchi va chiquvchi schyot-fakturaning nomuvofiqligini (faktura-boshqa xarajatlar muvozanati) qat‘iy nazorat qilishni va malakali buxgalteriya shtatini talab etadi.	Minimal darajada sodda. Soliq majburiyati faqat umumiy aylanmadan kelib chiqib hisoblangani bois, buxgalteriya xarajatlari va soliq ma‘muriyatchiligi bosimi keskin kamayadi.
6. Imtiyozlar va fiskal transfertlarning amal qilishi	Qonunchilikda belgilangan barcha turdagi QQS imtiyozlari, preferensiyalar hamda keshbek/qaytarish mexanizmlaridan to‘liq foydalaniladi.	Mavjud imtiyozlar, preferensiyalar va to‘langan soliqning bir qismini qaytarib berish (keshbek) tartiblari qo‘llanilmaydi.

*O‘zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo‘mitasi ma‘lumotlari va statistik hisobotlari asosida mualliflar tomonidan tayyorlandi.

Mazkur qiyosiy tahlildan ko'rinadiki, soddalashtirilgan QQS tizimi klassik modelga nisbatan institutsional jihatdan ancha moslashuvchan va iqtisodiy jihatdan samaraliroq hisoblanadi. Xususan, ma'muriy xarajatlarning kamayishi va soliq hisobining soddalashuvi tranzaksiya xarajatlarini sezilarli darajada pasaytiradi, bu esa kichik biznes subyektlarining bozorga kirish to'siqlarini kamaytiradi.

Bundan tashqari, investitsion rag'batlantirish darajasining oshishi korxonalarining o'z daromadlarini qayta investitsiya qilish imkoniyatlarini kengaytiradi. Natijada iqtisodiyotda kapital aylanish tezligi ortadi va ishlab chiqarish miqyosi kengayadi. Eng muhim jihatlardan biri sifatida, soddalashtirilgan tizim kichik biznes va yirik korxonalar o'rtasidagi institutsional integratsiyani kuchaytiradi. Bu esa iqtisodiyotda "ta'minot zanjiri integratsiyasi"ni mustahkamlab, kichik korxonalarni yirik ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish tizimlariga faol jalb etadi. Umuman olganda, joriy etilgan soddalashtirilgan QQS tizimi klassik soliq modelidan "murakkab fiskal nazorat" yondashuvidan "raqamli va rag'batlantiruvchi fiskal boshqaruv" paradigmasiga o'tishni ifodalaydi.

O'tkazilgan nazariy va amaliy tahlillar shuni ko'rsatadiki, soddalashtirilgan qo'shilgan qiymat solig'i (QQS) tizimining joriy etilishi kichik biznes subyektlari faoliyatida bir qator ijobiy makro va mikroiqtisodiy natijalarni yuzaga keltiradi. Ushbu natijalar nafaqat fiskal samaradorlikni oshirish, balki iqtisodiy tizimning umumiy barqarorligini mustahkamlashga ham xizmat qiladi.

Avvalo, soddalashtirilgan QQS tizimi korxonalarining likvidlik darajasini oshiradi. Soliq yukining nisbatan pasayishi va foyda solig'ining bekor qilinishi natijasida korxonalarda erkin pul oqimlari hajmi ortadi, bu esa qisqa muddatli majburiyatlarni bajarish qobiliyatini yaxshilaydi hamda moliyaviy barqarorlikni kuchaytiradi.

Ikkinchidan, tizim naqd pul aylanishi tezlashuviga olib keladi. Ma'muriy jarayonlarning soddalashtirilishi va raqamlashtirilgan hisob-kitob tizimining joriy etilishi tranzaksiya vaqtini qisqartiradi, natijada iqtisodiy operatsiyalar tezligi oshadi va bozor likvidligi yaxshilanadi.

Uchinchidan, soliq yukining optimallashtirilishi hisobiga korxonalarda investitsion resurslar kengayadi. Ya'ni, korxonalar tomonidan shakllangan qo'shimcha daromadlar iste'molga emas, balki ishlab chiqarish quvvatlarini kengaytirish, texnologik modernizatsiya va xizmatlar sifatini oshirishga yo'naltiriladi. Bu esa iqtisodiyotda kapitalning jamg'arilish jarayonini kuchaytiradi.

To'rtinchidan, soddalashtirilgan tizim soliqdan qochish motivatsiyasini sezilarli darajada kamaytiradi. Past soliq stavkasi va soddalashtirilgan ma'muriy jarayonlar biznes subyektlari uchun norasmiy faoliyat yuritishdan ko'ra rasmiy iqtisodiyotda faoliyat olib borishni iqtisodiy jihatdan foydaliroq qiladi. Bu esa soliq intizomining oshishiga olib keladi.

Beshinchidan, mazkur tizim yashirin iqtisodiyot ulushining qisqarishiga xizmat qiladi. Rasmiylashtirish jarayonlarining yengillashuvi va soliq yukining maqbullashtirilishi natijasida norasmiy sektorning iqtisodiy jozibadorligi pasayadi hamda iqtisodiy faoliyatning shaffofligi oshadi.

Eng muhim tizimli natijalardan biri sifatida shuni ta'kidlash lozimki, soddalashtirilgan QQS tizimi B2B integratsiyani to'liq saqlab qoladi va kuchaytiradi. Bu holat kichik biznes subyektlarining yirik korxonalar bilan ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish zanjirlarida faol ishtirok etishiga imkon yaratadi. Natijada iqtisodiyotda klasterlashuv jarayonlari rivojlanadi, ta'minot zanjiri barqarorlashadi va ishlab chiqarish samaradorligi oshadi.

Umuman olganda, ushbu tizimning joriy etilishi kichik biznes subyektlari uchun nafaqat fiskal yengillik, balki iqtisodiy integratsiya va

institutsional barqarorlikni ta'minlovchi muhim transformatsion omil sifatida baholanadi.

O'tkazilgan kompleks tahlillar kichik biznes subyektlari rivojlanishiga ko'rsatadigan ta'siri ko'p qirrali va tizimli xarakterga ega ekanligini ko'rsatadi. Mazkur islohotlar nafaqat soliq ma'muriyatchiligi darajasida, balki umumiy iqtisodiy muhit, biznes yuritish qulayligi hamda investitsion jozibadorlik nuqtayi nazaridan ham sezilarli institutsional o'zgarishlarni yuzaga keltirmoqda.

Tahlil natijalariga ko'ra, amalga oshirilayotgan soliq islohotlari quyidagi asosiy ijobiy iqtisodiy natijalarni shakllantiradi:

Birinchi, soliq yukining optimallasuvi kichik biznes subyektlarining moliyaviy resurslarini samaraliroq taqsimlash imkonini yaratadi. Bu esa korxonalarining rentabelligi va o'z-o'zini moliyalashtirish darajasini oshiradi.

Ikkinchi, biznesni legallashtirish darajasining oshishi kuzatiladi. Soddashtirilgan soliq rejimlari va raqamli nazorat mexanizmlari norasmiy faoliyat yuritish motivatsiyasini kamaytirib, iqtisodiy subyektlarni rasmiy sektor doirasiga jalb etadi.

Uchinchi, investitsion faollikning kuchayishi iqtisodiy o'sishning muhim drayveri sifatida namoyon bo'ladi. Soliq yuki va ma'muriy xarajatlarning kamayishi korxonalariga bo'shagan resurslarni ishlab chiqarishni kengaytirish va innovatsion loyihalarga yo'naltirish imkonini beradi.

To'rtinchi, yashirin iqtisodiyot ulushining qisqarishi fiskal shaffoflikning oshishi va elektron nazorat tizimlarining keng joriy etilishi bilan bog'liq holda yuz beradi. Bu

holat davlat budjeti daromadlarining barqarorligini mustahkamlaydi.

Beshinchidan, raqamli soliq tizimining shakllanishi fiskal boshqaruvning zamonaviy bosqichga o'tganligini anglatadi. Bu esa ma'lumotlarga asoslangan qaror qabul qilish, real vaqt monitoringi va avtomatlashtirilgan tahlil imkoniyatlarini kengaytiradi.

Xulosa va takliflar.

O'tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, kichik biznes subyektlari faoliyatida soliq mexanizmlarini soddashtirish va ularni raqamlashtirish iqtisodiy o'sishni ta'minlovchi eng muhim institutsional omillardan biri hisoblanadi. Soliq tizimining murakkabligi kamayishi, ma'muriy jarayonlarning avtomatlashtirilishi hamda fiskal boshqaruvda inson omilining qisqarishi kichik biznes uchun yanada qulay va barqaror iqtisodiy muhit shakllanishiga xizmat qiladi. Ushbu yo'nalishda chuqur institutsional burilish yasagan strategik hujjat sifatida baholanadi. Mazkur Farmon doirasida joriy etilayotgan soddashtirilgan QQS tizimi, raqamli soliq ma'muriyatchiligi, avtomatlashtirilgan nazorat mexanizmlari hamda "o'zini-o'zi tuzatish" modeli soliq tizimining funksional tarkibini sezilarli darajada modernizatsiya qiladi.

Umuman olganda, ushbu islohotlar O'zbekiston soliq tizimining an'anaviy fiskal yig'imga yo'naltirilgan modeldan, zamonaviy, raqamli, shaffof va biznes faoliyatini rag'batlantiruvchi institutsional modelga o'tishini tezlashtiradi. Natijada kichik biznesning iqtisodiyotdagi ulushi kengayadi, investitsion faollik oshadi hamda barqaror iqtisodiy o'sish uchun mustahkam asos yaratiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. *Musgrave Richard Abel Public Finance in Theory and Practice.* – New York: McGraw-Hill Book Company, 1989. – 627 p.
2. *Stiglitz Joseph E. Economics of the Public Sector.* 3rd ed. – New York: W.W. Norton & Company, 2000. – 823 p.

3. Laffer Arthur. *The Laffer Curve: Past, Present and Future* // *The Heritage Foundation Backgrounder*. – 2004. – No. 1765. – pp. 1-16.
4. Organisation for Economic Co-operation and Development. *Tax Policy Reforms 2024: OECD and Selected Partner Economies*. – Paris: OECD Publishing, 2024.
5. Organisation for Economic Co-operation and Development. *Simplified Registration and Collection Mechanisms for Taxpayers Not Located in the Jurisdiction of Taxation*. – Paris: OECD Publishing, 2023.
6. World Bank. *Doing Business 2020: Comparing Business Regulation in 190 Economies*. – Washington, DC: World Bank Group, 2020.
7. International Monetary Fund. *Tax Policy for Inclusive Growth in Developing Countries*. – Washington, DC: IMF Working Paper, 2022.
8. Tadjibaeva Dildora, Komilova Iroda. *Tax Reforms and Small Business Development in Uzbekistan* // *Journal of Tax Reform*. – 2022. – Vol. 8(2). – pp. 115-128.
9. Bazarov Furkat. *Tax Policy and Economic Growth in Uzbekistan* // *European Journal of Business and Economics*. – 2011. – Vol. 2. – pp. 1-3.
10. Rakhmonov Azizjon, Safarov Umidbek. *O'zbekistonda qo'shilgan qiymat solig'i mexanizmini takomillashtirish masalalari* // *Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar*. – 2023. – №4. – B. 45-56.